

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Engla Andersson

Ett förstärkt efterlevnadsskydd för sambor?

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Per Nilsén

Termin: HT24

Innehåll

SUMMARY.....	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR.....	3
1 INLEDNING.....	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Avgränsningar	5
1.4 Metod och material	6
1.5 Tidigare forskning	7
1.6 Disposition.....	7
2 EN JÄMFÖRELSE AV MAKAR OCH SAMBORS	
EFTERLEVNADSSKYDD	9
2.1 Definitionen av makar och sambor	9
2.1.1 Definitionen av makar.....	9
2.1.2 Definitionen av sambor	9
2.2 Bodelning.....	10
2.2.1 Bodelning när ett äktenskap upplöses	10
2.2.2 Bodelning när ett samboförhållande upphör	11
2.3 Arvsrätt.....	12
2.3.1 Makars arvsrätt.....	12
2.3.2 Vem som ärver när arvlåtaren är sambo	13
3 HUR SAMBOR SJÄLVA KAN STÄRKA SITT	
EFTERLEVNADSSKYDD	14
3.1 Testamenten	14
3.2 Livförsäkringar	14
4 VARFÖR ÄKTENSKAPSLAGSTIFTNINGEN OCH	
SAMBOLAGSTIFTNINGEN SKILJER SIG ÅT.....	16
4.1 Sambolagstiftningens historia och syfte	16
4.2 Uttalanden i förarbeten.....	16

5	ETT FÖRSTÄRKT EFTERLEVNADSSKYDD FÖR SAMBOR?	18
5.1	Finns det anledning att stärka sambors rättsliga ställning?	18
5.1.1	Sambors kunskaper om sambolagstiftningen.....	18
5.1.2	Särskilt om lagstiftningens konsekvenser för sambor med gemensamma barn.....	19
5.2	Förslag på förändringar i lagstiftningen.....	20
5.2.1	Ökade möjligheter att upprätta testamenten.....	20
5.2.2	Öka möjligheterna att sitta kvar i oskiftat bo	22
5.2.3	Införa arvsrätt	23
6	ANALYS.....	25
6.1	De viktigaste skillnaderna i lagstiftningen	25
6.2	Ett förstärkt efterlevnadsskydd?	25
6.2.1	Är argumenten i förarbetena relevanta idag?	25
6.2.2	Vilka förändringar i lagstiftningen som är lämpliga att införa	27
	KÄLLFÖRTECKNING.....	29

Summary

Cohabitation is becoming more common, and at least one third of couples who are living together does so as cohabitants. Despite of that, there are still significant differences in cohabitants and spouses legal standing regarding what happens if one of them passes away. Discussions whether cohabitants legal standing should improve often occurs, usually along with suggestions on changes in legislation. The legislator has however stated that it is not desirable to create a more extensive legislation for cohabitants. Because of that, the purpose of the essay is to analyze the most significant differences in legislation for cohabitants and spouses. The purpose is also to analyze whether it is necessary to improve cohabitants legal standing, and which changes in legislation that could be made that are consistent with the purpose of the legislation for cohabitants and the legislator's statements.

The essay concludes that the most significant difference between spouses and cohabitants legal standing is that cohabitants, as opposed to spouses, do not inherit from each other. Despite of that, there are measures that can be taken by cohabitants to improve their legal standing. Surveys do however indicate that such measures are relatively uncommon. Cohabitants with children also have a limited possibilities to improve their legal standing because of the children's statutory share of inheritance. There are reasons to believe that cohabitants with children suffer the greatest consequences of not inheriting from each other. The suggestion on changes in legislation is therefore to improve cohabitants with children's possibilities to protect each other by creating wills. Other changes in legislation that are proposed is to create a right for cohabitants to inherit from each other and to increase the possibilities to not realize the estate inventory. Those suggestions are not completely out of the question, but they are not as consistent with the purpose of the legislation and the legislator's statements.

Sammanfattning

Samboförhållanden är idag en vanlig samlevnadsform, och minst en tredjedel av alla sammanlevande par beräknas vara sambor. Trots det föreligger det betydande skillnader i sambor och makars rättsliga ställning när samboförhållandet respektive äktenskapet upplöses genom ena partens död. Det förekommer ofta diskussioner om huruvida en efterlevande sambos rättsliga ställning bör stärkas, samt förslag på förändringar i lagstiftningen. Lagstiftaren har emellertid sagt att det inte är önskvärt att skapa en mer utförlig lagstiftning för sambor. Uppsatsens syfte är därför att undersöka de viktigaste skillnaderna i efterlevnadsskyddet för sambor och makar, samt om det finns anledning att stärka sambors efterlevnadsskydd och hur det kan genomföras på ett sätt som är förenligt med sambolagens syfte och lagstiftarens uttalanden.

Uppsatsen kommer fram till att den största skillnaden i sambor och makars rättsliga ställning är att sambor, till skillnad från makar, inte har någon arvsrätt. Generellt finns det emellertid goda möjligheter för sambor att vidta åtgärder för att stärka sitt efterlevnadsskydd. Undersökningar visar dock att sådana åtgärder förekommer i begränsad utsträckning. Dessutom har sambor med barn inte möjlighet att uppnå ett fullgott efterlevnadsskydd eftersom deras möjlighet att upprätta testamenten begränsas av bröstarvingarnas rätt till laglott. Det finns även skäl att anta att det är just sambor med gemensamma barn som drabbas av störst konsekvenser av att de inte har arvsrätt. Det förslag på förändringar i lagstiftningen som får mest bäring är att öka möjligheterna för sambor med gemensamma barn att upprätta testamenten. Andra förändringar som föreslås är att öka möjligheten för en efterlevande sambo att leva kvar i oskiftat bo samt att införa arvsrätt för sambor. De alternativen är inte uteslutna, men är inte lika förenliga med sambolagstiftningens syfte och lagstiftarens uttalanden.

Förkortningar

Dir.	Direktiv
FB	Föräldrabalk (1949:381)
Prop.	Proposition
SamboL / sambolagen	Sambolag (2003:376)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
ÄB	Ärvdabalk (1958:637)
ÄktB	Äktenskapsbalk (1987:230)
Arveloven (Norge)	Lov 2019-06 14-21 om arv og dødsboskifte
Arveloven (Danmark)	Lov nr 1347 af 15/06/2021

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Minst en tredjedel av alla sammanlevande par beräknas idag leva som sambor.¹ Trots det har sambolagstiftningen inte förändrats i någon större utsträckning på nästan 30 år. Den nuvarande sambolagen stiftades år 2003, men då genomfördes endast mindre förändringar från den föregående sambolagen från 1987.² Det är därför intressant att diskutera huruvida det är dags för en förändring, speciellt avseende sambors rättsliga ställning när samboförhållandet upphör genom ena sambons död.

Efterlevande sambors rättsliga ställning uppmärksammades när författaren Stieg Larsson avled år 2004, och hans sambo sedan 30 år lämnades arvlös och utan inflytande över intäkterna från författarskapet. Situationen uppmärksammades runt om i världen och beskrevs som obegriplig.³ Det förekommer ofta diskussioner huruvida efterlevande sambors rättsliga ställning bör stärkas, exempelvis genom att införa arvsrätt för sambor.⁴ Lagstiftaren har emellertid alltid avvisat förslagen, och uppvisat en ovilja att diskutera frågan.⁵ Framtiden ser dock ljusare ut för sambor, då det pågår en utredning om ett förstärkt efterlevnadsskydd för sambor.⁶

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka de främsta skillnaderna mellan en efterlevande make och en efterlevande sambos rättsliga ställning. Syftet är även att undersöka om det finns anledning att stärka efterlevande sambors rättsliga ställning, och hur en sådan förändring skulle kunna genomföras.

¹ Agell och Brattström (2018) s. 260.

² Jfr Prop. 2002/03:80 s. 1.

³ Gabrielsson och Von Sydow (2010) s. 19.

⁴ Se till exempel Motion 2011/12:C2330.

⁵ Walleng (2015) s. 357.

⁶ Dir. 2024:28 s. 6.

För att uppnå syftet med uppsatsen ska följande frågeställningar besvaras:

- Vad har makar respektive sambor för rättigheter när äktenskapet eller samboförhållandet upphör på grund av ena partens död?
- Vilka argument finns för att stärka en efterlevande sambos rättsliga ställning?
- Vilka förslag på hur en efterlevande sambos rättsliga ställning skulle kunna stärkas finns, och stämmer de överens med sambolagstiftningen syfte samt lagstiftarens uttalanden om hur omfattande den bör vara?

1.3 Avgränsningar

Sambolagstiftningen har endast behandlats i de delar som har störst betydelse för en efterlevande sambos rättsliga ställning. Likaså har äktenskapsregleringen endast behandlats inom de områden som är möjliga att jämföra med sambolagstiftningen. Det finns fler civilrättsliga bestämmelser som kan påverka sambor, exempelvis bestämmelser om samäganderätt, men på grund av uppsatsens omfattning har det endast funnits utrymme för att diskutera de viktigaste delarna av sambolagen samt arvsrätten.

Norsk och dansk rätt behandlas endast kortfattat. Anledningen till att just de länderna behandlas är dels för att det är lämpligt att jämföra svensk rätt med de andra nordiska ländernas rättsordningar, men framför allt för att de har infört lösningar som liknar de som föreslås i svensk rätt. Syftet har inte varit att göra en komparativ analys, utan endast att belysa att liknande lösningar har införts i andra länder. Det hade varit intressant att undersöka bakgrunden till att Norge och Danmark valt att införa de bestämmelserna, men på grund av uppsatsens omfattning har jag valt att endast redogöra för gällande rätt.

1.4 Metod och material

Metoden som används är främst en kritisk rättsdogmatisk metod. Den rättsdogmatiska metoden innebär att använda de olika rättskällorna för att fastställa gällande rätt.⁷ Det genomförs i uppsatsens första del som redogör efterlevande makar och efterlevande sambors rättsliga ställning när äktenskapet respektive samboförhållandet upphör genom ena partens död. En kritisk rättsdogmatisk metod innebär att kritiskt analysera gällande rätt, det vill säga att visa att gällande rätt bör förändras.⁸ I uppsatsen används den kritiska rättsdogmatiska metoden för att analysera bakgrunden till att lagstiftningen ser ut som den gör, samt möjligheterna att förändra den. Uppsatsen har även komparativa inslag då den kortfattat redogör gällande rätt i Danmark och Norge.

Materialet som har använts är det som omfattas av rättskällorna, det vill säga lagtext, lagförarbeten, rättspraxis och doktrin. Rättspraxis har emellertid inte använts. Lagtext har använts för att redogöra gällande rätt i både Sverige, Norge och Danmark. Förarbeten har använts dels för att förklara innehållet i lagtexten, men framför allt för att redogöra sambolagstiftningens syfte och vad lagstiftaren har uttalat i just förarbetena om sambolagstiftningens omfattning.

Doktrin har använts i alla delar av uppsatsen. Det har till viss del används för att förklara innehållet i lagtexten, men framför allt för att redogöra vad sambolagstiftningens konsekvenser riskerar att bli för en efterlevande sambo samt vilka förslag som finns för att stärka en efterlevande sambos rättsliga ställning. Även kommittédirektivet ”En arvs- och testamentsrätt i tiden” har haft betydelse både för att belysa sambolagstiftningens konsekvenser, och för att redogöra vilka förändringar i sambolagstiftningen som är troliga att införas.

⁷ Kleineman (2018) s. 21.

⁸ Kleineman (2018) s. 40.

1.5 Tidigare forskning

Sambors rättsliga ställning är ett ämne som har behandlats relativt mycket i doktrinen. Wallengs avhandling ”Att leva som sambo” har stor betydelse då den har empiriska inslag och diskuterar sambors kunskaper om sambolagstiftningen samt vilka åtgärder de själva har vidtagit och vad deras inställning till en mer omfattande sambolagstiftning är. Utöver det kan nämnas Margareta Brattström, Anna Singer och Anders Agell som alla har skrivit betydelsefull litteratur inom området. Även en artikel i SvJT av Viola Boström och Ulf Israelson har varit viktig för uppsatsen då den diskuterar sambolagstiftningens konsekvenser samt anger förslag på förändringar i lagstiftningen.

1.6 Disposition

Uppsatsens andra kapitel inleds med att definiera makar och sambor samt när ett äktenskap respektive samboförhållande anses upphört. Sedan diskuteras de viktigaste bestämmelserna avseende makar och sambors efterlevnadsskydd, först bestämmelser om bodelning och sedan om arvsrätt. Det tredje kapitlet diskuterar sedan vilka möjligheter som sambor har att själva vidta åtgärder för att stärka sitt efterlevnadsskydd.

I uppsatsens fjärde kapitel diskuteras sambolagstiftningens syfte samt uttalanden i förarbeten angående varför sambolagstiftningen och äktenskapslagstiftningen skiljer sig åt, det vill säga anledningarna till att det inte har införts en mer utförlig lagstiftning för sambor.

Uppsatsens femte kapitel inleds med att diskutera huruvida det finns anledning att stärka sambors efterlevnadsskydd, det vill säga konsekvenserna som den nuvarande regleringen riskerar att få för sambor. Sedan diskuteras några olika förslag som har presenterats på hur sambors rättsliga ställning skulle kunna stärkas. I kapitlet redogörs även kortfattat för efterlevande sambors rättsliga ställning i Norge och Danmark.

Uppsatsen avslutas med en analys där argumenten där det först diskuteras huruvida argumenten i förarbetena fortfarande är relevanta idag. Sedan

diskuteras huruvida det finns behov av en förändring i lagstiftningen och vilka förändringar som bäst överensstämmer med de argument som fortfarande är relevanta att beakta.

2 En jämförelse av makar och sambors efterlevnadsskydd

2.1 Definitionen av makar och sambor

2.1.1 Definitionen av makar

Enligt 1 kap. 1§ ÄktB är makar två personer som har ingått äktenskap med varandra, vilket enligt 4 kap. ÄktB görs genom en vigsel som måste gå till på ett visst sätt för att den ska vara giltig. För att en vigsel ska kunna förrättas måste en hindersprövning ha skett. Äktenskapshindren återfinns i 2 kap. ÄktB, och utgör omständigheter som medför att parterna inte är behöriga att ingå äktenskap med varandra. Enligt 1 kap. 5§ ÄktB kan ett äktenskap upplösas genom ena makens död eller genom äktenskapsskillnad.

2.1.2 Definitionen av sambor

För att ett samboförhållande ska föreligga krävs det inte någon vigsel eller registrering, eftersom skyddet som SamboL utgör då skulle riskera att gå förlorad.⁹ I stället finns det i 1§ SamboL en definition av sambor, som säger att ett samboförhållande föreligger när två personer stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har ett gemensamt hushåll.

Att parterna stadigvarande bor tillsammans innebär att samlevnaden måste ha en viss varaktighet. Om parterna bor tillsammans och har gemensamma barn föreligger en presumtion om att de stadigvarande bor tillsammans, och omständigheten att de har samma folkbokföringsadress talar för det. I övriga fall genomförs en helhetsbedömning där riktmärket är att de ska ha bott tillsammans i 6 månader. Ett parförhållande innebär ett förhållande där ett sexuellt samliv normalt ingår,¹⁰ men det finns fall då ett samboförhållande

⁹ Prop. 2002/03:80 s. 27.

¹⁰ Prop. 2002/03:80 s. 43 f.

ansetts föreligga trots att parterna inte haft något sexuellt samliv.¹¹ Ett gemensamt hushåll innebär att parterna delar på sysslor och utgifter.¹²

Enligt 2§ SamboL kan ett samboförhållande upphöra genom att samborna, eller någon av dem, ingår äktenskap. Det kan även upphöra genom att någon av samborna avlider och genom att de flyttar isär, även om den nya bostaden inte är permanent. Vid flytt på grund av exempelvis sjukhusvistelse kan hänsyn emellertid tas till parternas avsikter. Samboförhållandet kan även upphöra genom att samborna gör gällande vissa rättigheter i SamboL som blir aktuella när ett samboförhållande upphör, även om de fortsätter bo tillsammans.¹³

2.2 Bodelning

2.2.1 Bodelning när ett äktenskap upplöses

Enligt 9 kap. 1§ ÄktB är det som huvudregel obligatoriskt att förrätta en bodelning när ett äktenskap upplöses. Enligt 10 kap. ÄktB ska som utgångspunkt allt makarnas giftorättsgods ingå i bodelningen, men det finns vissa undantag. Bestämmelserna om makars egendom återfinns i 7 kap. ÄktB. Där stadgas att all egendom som inte är enskild egendom är giftorättsgods. Egendom kan vara enskild genom att makarna har upprättat ett äktenskapsförord, eller genom att en make har erhållit egendomen genom gåva, arv, testamente eller vissa förmånstagarförordnanden med villkoret att egendomen ska vara makens enskilda. Som utgångspunkt är även det som trätt i stället för sådan egendom enskild egendom, medan avkastning på enskild egendom är giftorättsgods.

¹¹ Sambolagen (2003:376) 1 kap. 1§, Karnov, 2024-12-30 (JUNO).

¹² Prop. 2002/03:80 s. 44.

¹³ Prop. 2002/03:80 s. 44 ff.

2.2.2 Bodelning när ett samboförhållande upphör

2.2.2.1 Möjlighet att begära bodelning

När ett samboförhållande upphör är det inte obligatoriskt att förrätta en bodelning, men enligt 8§ SamboL finns det en möjlighet att begära det. När samboförhållandet upphör genom ena sambons död är det enligt 18§ SamboL endast den efterlevande sambon som får göra en sådan begäran. Av 9§ SamboL framgår det att sambor har möjlighet att avtala om att en bodelning inte ska förrättas, och då kan en sådan begäran inte ske. Någon sådan möjlighet finns inte för makar.

2.2.2.2 Samboegendom

Det som ska fördelas mellan samborna vid bodelningen är endast samboegendomen. Den utgörs enligt 3§ SamboL av sambornas gemensamma bostad och bohag, under förutsättning att egendomen har förvärvats för gemensam användning. Det innebär att egendom som har förvärvats före sammanlevnaden inte är samboegendom, om inte avsikten med förvärvet var att egendomen skulle användas gemensamt.¹⁴

Enligt 4§ SamboL ska egendom som en sambo har förvärvat genom gåva, testamente eller arv med villkoret att egendomen ska vara enskild, samt som utgångspunkt egendom som trätt i stället för sådan egendom, inte ingå i samboegendomen. Det är således en bestämmelse som liknar den om enskild egendom i äktenskapsregleringen. Av 9§ SamboL framgår att sambor kan avtala om att viss egendom inte ska ingå i bodelningen, vilket liknar bestämmelserna om äktenskapsförord. Enligt 6–7§§ SamboL ingår inte heller bostad och bohag som huvudsakligen används för fritidsändamål och inte bohag som uteslutande används för ena sambons bruk i samboegendomen.

Det är således betydligt mindre egendom som ska ingå i en bodelning mellan sambor än i en bodelning mellan makar. Det har diskuterats huruvida det är lämpligt att utvidga samboegendomen till att omfatta fortskaffningsmedel, men en sådan förändring ansågs tvärtom kunna försämra skyddet för den

¹⁴ Prop. 1986/87:1 s. 257.

svagare sambon eftersom huruvida en utvidgning innebär ett starkare skydd eller inte beror på vem som äger egendomen. Det ansågs inte heller självklart att en sambo alltid är ekonomiskt svagare, och eftersom sambolagstiftningen tillämpas på alla samboförhållanden ansågs det lämpligare att införa en möjlighet för sambor att avtala om att inkludera mer egendom i bodelningen.¹⁵ Någon sådan förändring har emellertid inte genomförts.

2.2.2.3 Lilla basbeloppsregeln

En bestämmelse som skyddar en efterlevande sambo är lilla basbeloppsregeln i 18§ SamboL. Den stadgar att den efterlevande vid sambon vid bodelningen alltid, så långt samboegendomen räcker, har rätt att få egendom som motsvarar två prisbasbelopp. Bestämmelsen är avsedd som ett minimiskydd, men den ekonomiska räckvidden är begränsad eftersom den tillämpas på alla samboförhållanden oavsett varaktighet.¹⁶

2.3 Arvsrätt

2.3.1 Makars arvsrätt

Om en make avlider stadgar 3 kap. 1§ ÄB att hela kvarlåtenskapen ska tillfalla den efterlevande maken. Undantaget är om den avlidna maken har särkullsbarn. De har rätt att få ut sin arvslott direkt, men kan även välja att avstå den rätten till förmån för den efterlevande maken. Enligt 3 kap. 2§ ÄB sker arvet med fri förfoganderätt, vilket innebär att det inte är tillåtet att förfoga över egendomen genom testamente. När den efterlevande maken avlider har arvingarna till den först avlida maken rätt till efter arv, och hälften av den efterlevande makens bo ska tillfalla dem.

Det är emellertid möjligt för makar att genom testamente förordna att kvarlåtenskapen ska tillfalla någon annan.¹⁷ Den möjligheten är begränsad av basbeloppsregeln i 3 kap. 1§ 2 st ÄB, som stadgar att en efterlevande make

¹⁵ Prop. 2002/03:80 s. 30 ff.

¹⁶ Prop. 1986/87:1 s. 110.

¹⁷ Se avsnitt 3.1.

alltid har rätt att ärva egendom som tillsammans med egendom som maken erhöill vid bodelningen motsvarar fyra prisbasbelopp.

2.3.2 Vem som ärver när arvlåtaren är sambo

Till skillnad från makar har sambor inte någon arvsrätt efter varandra. Det innebär att den legala arvsordningen, som återfinns i 2 kap. ÄB, ska tillämpas. Den legala arvsordningen delar in arvlåtarens släkt i tre arvsklasser, där arvlåtarens avkomlingar ärver i första hand. Om det inte finns några arvingar enligt den legala arvsordningen ska arvet enligt 5 kap. 1§ ÄB tillfalla Allmänna arvsfonden. Enligt 3 kap. 10§ i lag (2021:401) om Allmänna arvsfonden finns det emellertid situationer då fonden kan avstå kvarlåtenskapen till förmån för någon annan, exempelvis en efterlevande sambo.

3 Hur sambor själva kan stärka sitt efterlevnadsskydd

3.1 Testamenten

Enligt 9 kap. 1§ ÄB har alla som har fyllt 18, eller i vissa fall 16 år, rätt att upprätta ett testamente för att förordna om sin kvarlåtenskap. Det är således möjligt att genom ett testamente frångå den legala arvsordningen och förordna att kvarlåtenskapen exempelvis ska tillfalla en efterlevande sambo. I testamentet är det möjligt att förordna att kvarlåtenskapen ska ärvas med fri förfoganderätt, vilket innebär att de egna arvingarna får rätt till efterarv på samma sätt som arvingarna till makar.¹⁸

Den möjligheten är emellertid begränsad av bröstarvingarnas rätt till laglott. Enligt 7 kap. 1§ ÄB utgörs laglottan av halva den arvslott som enligt den legala arvsordningen skulle tillfalla arvingen. Om ett testamente strider mot laglottan har bröstarvingen enligt 7 kap. 3§ ÄB möjlighet att påkalla jämkning av testamentet. Om samborna har barn är det således inte möjligt att förordna att hela kvarlåtenskapen ska tillfalla den efterlevande sambon.

Det är visserligen möjligt att bröstarvingarna väljer att inte påkalla jämkning av testamentet. En nackdel är då att deras rätt till arv riskerar att gå förlorad eftersom det då inte finns någon lagstadgad rätt till efterarv.¹⁹ När det gäller barn under 18 år har de inte möjlighet att avstå sin rätt till arv, då 15 kap. 5§ FB stadgar att den som företräder barnet måste begära jämkning av testamentet.

3.2 Livförsäkringar

Det är vanligt att sambor har livförsäkringar med varandra som förmånstagare,²⁰ vilket innebär att en avtalad summa betalas ut till den efterlevande sambon om försäkringstagaren avlider. Den summan ingår inte

¹⁸ Walleng (2015) s. 340 f.

¹⁹ Walleng (2015) s. 341.

²⁰ Walleng (2015) s. 114 f.

i den avlidnas kvarlåtenskap, och arvingarna kan inte göra anspråk på pengarna. Det som begränsar vissa från att teckna en livförsäkring kan vara kostnaden, då en premie måste betalas varje månad. Personer som av olika anledningar löper hög risk att avlida har även begränsade möjligheter att teckna livförsäkringar.²¹

²¹ Walleng (2015) s. 350 ff.

4 Varför äktenskapslagstiftningen och sambolagstiftningen skiljer sig åt

4.1 Sambolagstiftningens historia och syfte

Den första sambolagstiftningen var lag (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad, som endast reglerade en rätt för den sambo som behövde bostaden mest att överta den från den andra sambon. Senare kom lag (1987:232) om sambors gemensamma hem, som i stor utsträckning liknar den nuvarande sambolagen som stiftades år 2003. Syftet med en mer utförlig sambolagstiftning var att i en begränsad utsträckning tillhandahålla lösningar på praktiska problem när det är nödvändigt för att skydda den svagare sambon.²² Sambolagen är således avsedd att fungera som ett minimiskydd.

År 1969 uttalade justitieministern att lagstiftningen bör vara central i förhållande till olika samlevnadsformer och olika moraluppfattningar, samt att äktenskapet ska ha en central roll inom familjerätten men att lagstiftningen inte borde skapa onödiga svårigheter för de som väljer att inte ingå äktenskap. Det uttalandet har lett till två olika tolkningar av vad neutraliteten innebär. Den ena tolkningen är att lagstiftaren inte ska påtvinga rättsregler på sambor, utan att de själva ska få välja vilka bestämmelser som ska vara tillämpliga på deras samlevnad. Den andra tolkningen innebär att neutralitet ska föreligga mellan samboförhållanden och äktenskap, det vill säga att samma bestämmelser ska tillämpas oavsett samlevnadsform.²³

4.2 Uttalanden i förarbeten

I förarbetena till 1987 års sambolag var ett argument för att inte skapa en allt för utförlig sambolagstiftning att äktenskapet fortfarande var den dominerande samlevnadsformen. Ungefär 80 procent av alla samboende par var då gifta, och samboförhållanden ansågs främst vara ett förstadium till

²² Prop. 1986/87:1 s. 40.

²³ Agell och Brattström (2018) s. 263 ff.

äktenskap,²⁴ som sällan upphörde genom ena sambons död.²⁵ När den nuvarande sambolagen stiftades år 2003 hade antalet samboförhållanden ökat, och ungefär en tredjedel av alla sammanboende par beräknades leva som sambor. På grund av ökningen uppstod frågan huruvida sambolagstiftningen borde bli mer utförlig, men 1987 års sambolag ansågs ha uppfyllt sitt syfte väl och det genomfördes inte några större förändringar.²⁶

En annan ståndpunkt angående hur utförlig sambolagstiftningen bör vara har varit att det inte är önskvärt att skapa ett äktenskapsliknande system av lägre dignitet. Sambor som vill att ett mer heltäckande regelsystem ska tillämpas på deras samlevnad har i stället varit hänvisade till att ingå äktenskap.²⁷ En anledning till det är att sambor, till skillnad från makar, inte har gjort någon uttrycklig viljeförklaring om att ett visst regelsystem ska bli tillämpligt på deras samlevnad.²⁸ Det har även antagits att sambor som lever tillsammans länge utan att ingå äktenskap har gjort ett noga övervägt val, och även övervägt huruvida de vill upprätta testamenten för att stärka sitt efterlevnadskydd.²⁹

En annan anledning som har angetts till varför det inte är möjligt att skapa en mer utförlig sambolagstiftning är att de andra nordiska länderna har varit negativt inställda till sambolagstiftningar.³⁰ När den nuvarande sambolagen stiftades hade vare sig Danmark eller Finland sambolagstiftning, medan Norge hade lagt fram ett förslag på en sambolag.³¹ På grund av rörligheten över gränserna i Norden har det ansetts önskvärt att lagstiftningen inom familjerättens område ska vara så lika som möjligt i de nordiska länderna.³²

²⁴ Prop. 1986/87:1 s. 40.

²⁵ Prop. 1986/87:1 s. 109.

²⁶ Prop. 2002/03:80 s. 24 f.

²⁷ Prop. 1986/87:1 s. 40.

²⁸ Prop. 2002/03:80 s. 25.

²⁹ Prop. 1986/87:1 s. 109 f.

³⁰ Prop. 1986/87:1 s. 40.

³¹ Prop. 2002/03:80 s. 26.

³² Prop. 1986/87:1 s. 38 f.

5 Ett förstärkt efterlevnadsskydd för sambor?

5.1 Finns det anledning att stärka sambors rättsliga ställning?

5.1.1 Sambors kunskaper om sambolagstiftningen

Ett argument för att stärka sambors efterlevnadsskydd är att många sambor har bristfälliga kunskaper om sambolagstiftningen, och felaktigt tror att SamboL medger en starkare rättslig ställning än vad som faktiskt är fallet. Den felaktiga uppfattningen skulle kunna leda till att sambor inte själva vidtar åtgärder för att stärka sitt efterlevnadsskydd.³³ En undersökning från år 1999 om allmänhetens kunskaper om sambolagen visade att 12 procent trodde att SamboL ger ett likvärdigt skydd som ÄktB och 13 procent att sambor har arvsrätt.³⁴ En undersökning av Walleng från 2015 visar emellertid att endast 4 procent tror att sambor har arvsrätt efter varandra, men att 9 procent tror att sambor med barn har arvsrätt.³⁵

Wallengs undersökning visar även att få sambor har vidtagit åtgärder för att stärka sitt efterlevnadsskydd. Av de tillfrågade hade 39 procent tecknat en livförsäkring och 18 procent hade upprättat ett testamente. Anledningen till att de inte vidtagit åtgärder var främst att de inte har diskuterat saken med varandra och att de inte har tillräckliga kunskaper för att upprätta ett testamente på egen hand.³⁶ De flesta samborna i undersökningen, 62 procent, var emellertid positivt inställda till att införa arvsrätt för sambor.³⁷

³³ Se till exempel Motion 2011/12:C330.

³⁴ SOU 1999:104 s. 245.

³⁵ Walleng (2015) s. 96.

³⁶ Walleng (2015) s. 354.

³⁷ Walleng (2015) s. 103.

5.1.2 Särskilt om lagstiftningens konsekvenser för sambor med gemensamma barn

Sambor med barn riskerar att drabbas av negativa konsekvenser när samboförhållandet upplöses på grund av ena sambons död. Om det inte finns något testamente kommer hela kvarlåtenskapen tillfalla barnen, och om arvlåtaren har upprättat ett testamente till förmån för den efterlevande sambon kommer bestämmelserna om laglott resultera i att hälften av kvarlåtenskapen tillfaller barnen.³⁸ Att kvarlåtenskapen tillfaller barnen i stället för den efterlevande föräldern kan resultera i situationer då den efterlevande sambon måste sälja den gemensamma bostaden och det gemensamma bohaget för att kunna lösa ut barnen och deras rätt till laglott. Den situationen är inte önskvärd för vare sig sambon eller, i förekommande fall, underåriga barn.³⁹

I Wallengs studie om huruvida sambor har vidtagit åtgärder för att stärka sitt efterlevnadsskydd visade det sig att testamenten var något ovanligare bland sambor med gemensamma barn. Enligt Walleng är möjliga förklaringar till det att samborna planerar att ingå äktenskap, att de inte vill riskera att barnen blir utan arv eller att de tänker att det inte spelar någon roll att kvarlåtenskapen tillfaller barnen eftersom pengarna stannar inom familjen.⁴⁰

Angående tanken att det inte är ett praktiskt problem att barn ärver före den efterlevande föräldern finns det vissa felaktigheter. Enligt 13 kap. 1§ FB ska den som är förmyndare för ett barn, vanligtvis föräldern, bestämma hur barnets tillgångar ska användas. Det finns enligt 16 kap. 11§ och 13 kap. 2§ FB även situationer då en överförmyndare på olika sätt ska kontrollera hur barnets tillgångar används. Oavsett vem som kontrollerar barnets tillgångar ska de, enligt 12 kap. 3§, användas på det sätt som bäst gagnar barnet. Det är däremot inte uteslutet att använda tillgångarna på ett sätt som gynnar resten

³⁸ Se avsnitt 2.3.2 och 3.1.

³⁹ Dir. 2024:28 s. 6.

⁴⁰ Walleng (2015) s. 355.

av familjen, men det är i sådana fall endast en bieffekt och barnets bästa ska alltid vara utgångspunkten.⁴¹

5.1.2.1 En jämförelse med historien bakom makars arvsrätt

Arvsrätt för makar infördes på 1920-talet, men då ärvde eventuella bröstarvingar före en efterlevande make. År 1987 fick makar arvsrätt före gemensamma barn. Anledningen till förändringen var att samhället hade utvecklats, och arvet var inte längre nödvändigt för att trygga bröstarvingarnas försörjning. I stället prioriterades den efterlevande makens behov av kvarlåtenskapen, för att undvika att den efterlevande maken för att kunna lösa ut arvingarna tvingades uppleva en splittring av det gemensamma hemmet och en reduktion av sin egendom.⁴²

Samma argument som användes för att införa arvsrätt för makar kan appliceras på sambors situation idag. Det finns inte något som talar för att barn i samboförhållanden har ett större behov av arvet än barn i äktenskap, och konsekvenserna som uppstod för en efterlevande make liknar de som idag riskerar att drabba en efterlevande sambo.⁴³

5.2 Förslag på förändringar i lagstiftningen

5.2.1 Ökade möjligheter att upprätta testamenten

Ett förslag på hur efterlevande sambors rättsliga ställning kan stärkas är att öka möjligheterna för sambor med gemensamma barn att upprätta testamenten utan begränsningar av barnens laglott. En sådan lösning föreslås i kommittédirektivet ”En arvs- och testamentsrätt i tiden”, vars utredning ska presenteras i augusti år 2025.⁴⁴

En sådan förändring skulle kunna kombineras med en rätt för barnen att erhålla efterarv. Ett alternativ på hur efterarvets storlek skulle kunna beräknas är att det ska bero på testamentets utformning. Med det menas att efterarvet

⁴¹ Walleng (2015) s. 345 f.

⁴² Prop. 1986/87:1 s. 81 f.

⁴³ Boström och Israelson (2004) s. 645.

⁴⁴ Dir. 2024:28. S. 6.

ska bestå av den andel av den efterlevande sambons egendom som utgörs av arvet från den först avlidna sambon. Det skulle således innebära en skillnad från hur efterarvet efter makar beräknas, där 3 kap. 2§ ÄB stadgar att hälften av den efterlevande makens egendom ska tillfalla efterarvingarna.⁴⁵

5.2.1.1 Utvidgade testamenten i dansk rätt

I Danmark har sambor, enligt 87–88§§ Lov nr 1347 af 15/06/2021 (Arveloven), möjlighet att genom att upprätta ett utvidgat testamente uppnå samma rättsliga ställning som makar. Den möjligheten finns för sambor som har, har haft eller väntar barn tillsammans samt för sambor som har levt tillsammans i minst 2 år.

Om samborna upprättar ett utvidgat testamente uppnår de således samma rättsliga ställning som makar, vilket skiljer sig åt något från svensk rätt. Enligt 9§ Arveloven ärver en efterlevande make hälften av kvarlåtenskapen om arvlåtaren har bröstarvingar, och annars hela kvarlåtenskapen. Både makar och bröstarvingar har rätt till laglott, vilken enligt 5§ och 10§ Arveloven uppgår till en fjärdedel av arvslotten. Genom att upprätta ett utvidgat testamente och ett vanligt testamente är det således möjligt att förordna att sju åttondelar av kvarlåtenskapen ska tillfalla den efterlevande sambon.⁴⁶

Om lösningen att sambor genom testamenten kan uppnå samma rättsliga ställning som makar skulle kopieras rakt av skulle det innebära samma sak som lösningen som föreslås. Eftersom makars rättsliga ställning i Sverige är att de har arvsrätt efter varandra skulle det få samma rättsverkningar som att öka möjligheterna för sambor att upprätta testamenten utan begränsningar av laglotten. Den danska bestämmelsen omfattar visserligen också sambor utan barn som har levt tillsammans i minst 2 år, men eftersom sambor utan barn i Sverige inte har några begränsningar i sina möjligheter att upprätta testamenten skulle en sådan förändring inte få någon betydelse.⁴⁷

⁴⁵ Boström och Israelson (2004) s. 645.

⁴⁶ Walleng (2015) s. 348.

⁴⁷ Jfr avsnitt 2.3.1 och 3.1.

5.2.2 Öka möjligheterna att sitta kvar i oskiftat bo

Ett annat förslag som presenteras, som alternativ till att öka möjligheten att upprätta testamenten, i kommittédirektivet ”En arvs- och testamentsrätt i tiden” är att öka möjligheterna för sambor att leva kvar i oskiftat bo. Det finns idag en viss möjlighet för sambor att leva kvar i oskiftat bo. Enligt 24 kap. 1§ ÄB är det möjligt för delägarna av dödsboet att avtala om att sammanleva i oskiftat dödsbo. En efterlevande sambo är enligt 18 kap. 1§ ÄB dödsbodelägare tillsammans med arvlåtarens arvingar. Sambon blir dödsbodelägare fram till att bodelningen har förrättats eller det står klart att någon bodelning inte ska förrättas, med undantag för när den efterlevande sambon är testamentstagare.

Ett problem med den möjligheten är att alla rättshandlingar som rör den avlidna sambons egendom kräver samtycke från samtliga dödsbodelägare. Enligt 24 kap. 3§ ÄB kan dödsbodelägarna avtala om hur länge dödsboet ska bestå, men om de inte gör det kan varje delägare när som helst säga upp avtalet. Även om möjligheten finns är det således ett osäkert alternativ.⁴⁸

5.2.2.1 Sambors rätt att sitta kvar i oskiftat bo i Norge

Inspiration på hur ett sådant förslag skulle kunna fungera i praktiken kan hämtas från norsk rätt. I Norge har en efterlevande sambo, enligt 32§ Lov 2019-06 14-21 om arv og dødsboskifte (Arveloven), rätt att begära att sitta kvar i oskiftat bo. Den möjligheten finns endast för sambor som har, har haft eller väntar barn med arvlåtaren. Rätten omfattar emellertid inte all egendom, utan endast den gemensamma bostaden och bohaget, bilar och fritidshus som har förvärvats för gemensamt bruk. Det är dock möjligt att inkludera mer egendom om arvingarna är överens om det eller om så stadgas i arvlåtarens testamente. Om arvlåtaren hade särkullsbarn krävs deras samtycke för att den efterlevande sambon ska få sitta kvar i oskiftat bo. I övrigt är rätten ovillkorlig, och kan enligt 33§ Arveloven endast begränsas genom testamente om den efterlevande sambon hade kännedom om det innan arvlåtarens död.

⁴⁸ Brattström och Singer (2020) s. 210.

5.2.3 Införa arvsrätt

Ett annat förslag som ofta nämns när man talar om sambors efterlevnadsskydd är att införa arvsrätt för sambor.⁴⁹ I kommittédirektivet ”En arvs- och testamentsrätt i tiden” förtydligas att de inte vill ha några förslag som innebär att sambor får arvsrätt efter varandra.⁵⁰ Det är således inte troligt att en sådan förändring kommer att införas inom den närmaste framtiden.

5.2.3.1 Vilka sambor ska omfattas av arvsrätten?

Om arvsrätt för sambor skulle införas uppstår frågan vilka sambor som ska omfattas av arvsrätten. Walleng presenterar förslaget att arvsrätt ska föreligga för sambor som har uppnått en viss livsgemenskap, och menar att en sådan livsgemenskap föreligger när samborna har gemensamma barn. Avseende sambor utan gemensamma barn föreslår hon att de får arvsrätt när samboförhållandet har varat en viss tid, exempelvis 5 år. En annan lösning skulle kunna vara att alla sambor får arvsrätt, men endast avseende en begränsad del av kvarlåtenskapen. Det skulle emellertid kunna anses oskäligt för sambor i långa samboförhållanden.⁵¹

5.2.3.1.1 Sambors arvsrätt i Norge

I Norge har svårigheterna lösts genom att sambor som har, har haft eller väntar barn med varandra har en begränsad arvsrätt. Det regleras i 4 kap. 12§ Arveloven, och arvsrätten uppgår till fyra prisbasbelopp. Den enda möjligheten sambor har att begränsa arvsrätten genom att upprätta ett testamente är om den efterlevande sambon hade kännedom om testamentet före arvlåtarens död. I 4 kap. 13§ stadgas att även sambor utan gemensamma barn, men som har levt tillsammans i 5 år, har möjlighet att omfattas av den begränsade arvsrätten genom att upprätta ett utvidgat testamente.

5.2.3.2 Öka möjligheterna att avstå sin arvsrätt

Om införandet av arvsrätt för sambor ses som en för långtgående förändring skulle en potentiell lösning kunna vara att öka möjligheterna för arvingar till

⁴⁹ Se till exempel Motion 2011/12:C330.

⁵⁰ Dir. 2024:28 s. 6.

⁵¹ Walleng (2015) s. 406 ff.

sambor att avstå sin rätt till arv till förmån för den efterlevande sambon. Det skulle kombineras med en rätt till efterarv.⁵²

⁵² Boström och Israelson (2004) s. 645.

6 Analys

6.1 De viktigaste skillnaderna i lagstiftningen

Det föreligger flertalet skillnader i en efterlevande makes och en efterlevande sambos rättsliga ställning. Vad gäller bodelningen är en skillnad att det nästan alltid är obligatoriskt att förrätta en bodelning när ett äktenskap upplöses, medan en efterlevande sambo måste begära att en bodelning ska förrättas för att det ska bli aktuellt. Den största skillnaden är dock att betydligt mer egendom omfattas vid en bodelning mellan makar än vid en bodelning mellan sambor. Sambor har även möjlighet att avtala bort delar av de bestämmelserna, men möjligheterna att göra bodelningsbestämmelserna mer omfattande genom avtal är begränsade.

Avseende arvsrätt är den stora skillnaden att sambor, till skillnad från makar, inte har arvsrätt efter varandra. Det finns emellertid generellt goda möjligheter för sambor att själva vidta åtgärder för att stärka sitt efterlevnadsskydd. Den möjligheten är dock begränsade för sambor med barn, och det är således den gruppen som har svagast rättslig ställning avseende arvsrätten.

6.2 Ett förstärkt efterlevnadsskydd?

6.2.1 Är argumenten i förarbetena relevanta idag?

Lagstiftaren har i förarbetena till SamboL uttalat sig om varför det inte är möjligt att skapa en mer omfattande lagstiftning för sambor. För att kunna besvara frågan om förslagen på förändringar i lagstiftningen är förenliga med de uttalandena är det relevant att diskutera vilka argument som fortfarande är relevanta, eftersom senaste ändringen i SamboL var för över 20 år sedan.

När 1987 års sambolag stiftades var samboförhållanden ovanligare, och de ansågs främst vara ett förstadium till äktenskap som sällan upplöstes genom ena sambons död. På grund av ökningen i antalet samboförhållanden kan det

inte sägas vara fallet idag. När den nuvarande SamboL stiftades år 2003 fanns emellertid inte sådana argument med i förarbetena. I stället sades att det inte fanns ett behov av en mer omfattande sambolagstiftning eftersom lagen uppfyllde sitt syfte.

Frågan är således om SamboL fortfarande kan anses uppfylla sitt syfte. Sambolagstiftningens syfte är att skapa ett minimiskydd för den svagare sambon, genom att i begränsad utsträckning tillhandahålla lösningar på praktiska problem. Det är framför allt avseende det faktum att sambor inte har arvsrätt som det kan diskuteras huruvida syftet är uppnått. Undersökningar visar att inte alla sambor har kunskap om sambolagstiftningens omfattning, och att testamenten förekommer i begränsad utsträckning trots att sambor generellt är positiva till att införa arvsrätt. Det är nog däremot främst för sambor med gemensamma barn som det kan hävdas att syftet inte är uppnått, eftersom de riskerar att drabbas av negativa konsekvenser när arvet tillfaller barnen i stället för den efterlevande föräldern, och de inte ens själva kan vidta rättshandlingar för att stärka sitt efterlevnadsskydd på ett fullgott sätt.

Angående stånpunkten att sambor alltid har möjlighet att ingå äktenskap för att omfattas av en mer utförlig lagstiftning är det visserligen sant. Verkligheten är emellertid att en tredjedel av alla samboende par har valt att inte utnyttja den möjligheten. Wallengs undersökning talar emot tanken att anledningen till att sambor inte ingår äktenskap är att de har gjort ett noga övervägt samlevnadsval, eftersom många sambor i undersökningen var positiva till en mer omfattande sambolagstiftning. Undersökningen visar även att det inte är troligt att sambor har övervägt möjligheten att upprätta testamenten, då de förekommer i liten utsträckning samtidigt som sambor är positiva till att införa arvsrätt.

Tanken att det inte är lämpligt att skapa för utförliga bestämmelser för sambor eftersom de inte har valt att omfattas av sambolagstiftningen är dock svårare att argumentera emot. Å andra sidan omfattas alla av lagstiftning som vi inte har valt, och frågan blir snarare om sambors rättsliga ställning kan anses värd att skydda genom en mer omfattande lagstiftning trots att samborna inte har

gjort en uttrycklig viljeförklaring. Vad gäller sambor med gemensamma barn och de som har levt tillsammans under en längre period så torde de nästintill kunna jämföras med makar i ett socialt hänseende, och då kanske fördelarna med en mer omfattande lagstiftning väger tyngre.

Argumentet att man bör vara försiktig med att skapa en utförligare sambolagstiftning på grund av en negativ inställning i de andra nordiska länderna kan inte anses relevant idag. Både Norge och Danmark har idag ett efterlevnadsskydd för sambor som är mer omfattande än det i Sverige.

6.2.2 Vilka förändringar i lagstiftningen som är lämpliga att införa

Mot bakgrunden att sambor inte har gjort en uttrycklig viljeförklaring om att omfattas av ett visst regelverk torde det vara förslaget om att öka möjligheten för sambor med gemensamma barn att upprätta testamenten som får mest bäring. Det skulle inte innebära att sambor drabbas av mer omfattande rättsverkningar om de inte själva har valt det. Dessutom är det tveksamt om sambolagstiftningen uppfyller sitt syfte avseende sambor med gemensamma barn. Det förslaget får även bäring av att Danmark har en lösning vars rättsverkningar liknar de som skulle uppstå för sambor med gemensamma barn om förslaget infördes.

Vad gäller förslagen om arvsrätt samt en ökad möjlighet att leva kvar i oskiftat bo är de mer fördelaktiga sett till att uppnå syftet med sambolagstiftningen, eftersom problemet med att sambor i liten utsträckning själva vidtar åtgärder då försvinner. Det blir emellertid en fråga om huruvida det är rimligt att införa utförliga regler för sambor utan att de har gjort en uttrycklig viljeförklaring om att omfattas av ett regelverk. Sådana förslag borde i sådana fall, som i Norge, endast omfatta sambor som antingen har gemensamma barn eller har levt tillsammans under en viss period.

Ett argument för att det finns behov av en mer omfattande lagstiftning är att många sambor inte är medvetna om sambolagstiftningens begränsningar och inte heller vidtar åtgärder för att stärka sitt efterlevandeskydd. Mot den

bakgrunden blir frågan egentligen hur mycket ansvar sambor själva kan förväntas ta, både för att ta reda på information om lagstiftningen och att själva vidta åtgärder. Å ena sidan torde det vara relativt enkelt att ta reda på information om sambolagstiftningens begränsningar samt att det finns möjlighet att upprätta testamenten. Å andra sidan kanske lagstiftningen bör anpassa sig efter verkligheten, som är att sambor i liten utsträckning upprättar testamenten men ändå efterfrågar ett starkare efterlevnadsskydd.

Källförteckning

Offentligt tryck

Dir. 2024:28 En arvs- och testamentsrätt i tiden.

Prop. 1986/87:1 Äktenskapsbalk.

Prop. 2002/03:80 Ny sambolag.

SOU 1999:104 Nya samboregler.

Litteratur

Agell, Anders och Brattström, Margareta (2018), *Äktenskap, samboende, partnerskap*. 6 uppl., iUSTUS.

Brattström, Margareta och Singer, Anna (2020), *Rätt arv: fördelning av kvarlåtenskap*. 5 uppl., iUSTUS.

Boström, Viola och Israelson, Ulf (2004), *Aktuella frågor Är arvsrätten föråldrad?*, SvJT s. 644–647.

Kleineman, Jan m.fl. (2018), *Juridisk metodlära*, Studentlitteratur AB.

Sambolagen (2003:376) 1 kap. 1§, Karnov, 2024-12-30 (JUNO).

Walleng, Kajsa (2015), *Att leva som sambo En civilrättslig studie av det rättsliga skyddet för sambor och om det är i takt med sin tid*, iUSTUS.

Övriga källor

Motion 2011/12:C330 Sambors arvsrätt.